

Невена М. Николић

ХОБС: О ПРИРОДНОМ СТАЊУ И ДРУШТВЕНОМ УГОВОРУ

Апстракт. У овом раду бавимо се темом природног стања и друштвеног уговора које је у свом делу *Левијатан* описао Томас Хобс. Разматрамо који су то мотиви који наводе људе да склопе друштвени уговор и изађу из природног стања. Говоримо и о природним законима, карактеру друштвеног уговора који је склопљен, о томе ко је суверен и из ког разлога он не може учествовати у склапању друштвеног уговора. Поставља се питање да ли суверен може да начини неправду и да ли је побуна против сувереног оправдана, и уколико је одговор потврдан, које су то околности у којима је оправдана.

Кључне речи: Хобс, друштвени уговор, Левијатан, природно стање

1. Природно стање људи

Сви људи су по природи једнаки како у телесним тако и у умним способностима а поред ових способности људи су једнаки и по томе што сви имају право на живот. Чак и најслабији човек може да убије најјачег разним смицалицама, или пак удруживањем са другим људима.

Што се умних способности тиче, ту чак постоји још већа једнакост него код телесних способности (изузимајући знање и умећа која не поседују сви, већ поједини).

Будући да сви људи имају једнаке способности, имају и једнаку шансу за остварење циљева. Пошто су људи ове шансе свесни, међу њима се рађа неповерење. На пример, два човека који желе исту ствар, знају да је не могу обојица имати, а то нужно импли-

цира стварање неповерења међу људима. Затим, у жељи да се циљ оствари настаје такмичење и људи постају непријатељи. Покушавају да се међусобно униште и да завладају један над другим. Дакле, из неповерења и такмичења произилази рат „свих против свију“. Трећи узрок сукоба међу људима, који произилази из људске природе, јесте слава. Такмичење их наводи да се нападају да би остварили неки циљ, или добили нешто, неповерење их наводи да се нападају ради сигурности, а слава ради угледа.

Људи су, дакле, насилни једни према другима ради очувања властитог живота и задовољавања својих жеља. Такође, морају се константно нападати због тога што влада непрестани страх од насилне смрти. Што се тиче угледа, користе се насиљем због нечијих речи, другачијег мишљења или било каквог знака непоштовања (на сопствени рачун, на рачун породице, пријатеља, нације). У оваквом стању нема људске производње, јер би производи били несигурни, њих би могао да присвоји и неко други, ко их није произвео. У таквим околностима влада једино страх од насилне смрти. Људи се користе лукавством и довитљивошћу, а с обзиром на то да нема надређеног, не постоје ни правила која би оваква понашања регулисала. Нема власти која прописује законе, нема закона који би прописали шта је праведно а шта неправедно, ерго не постоји ни неправда.

„Pravda i nepravda se ne ubrajaju u sposobnosti ni tijela ni uma. Kad bi to i bile, pripadale bi čovjeku koji je sam na svijetu, jednako kao osjeti i strasti. Međutim, one su svojstva koja pripadaju čovjeku u društvu, a ne pojedinačno.“

(HOBBS, 2004, 93)

Приватни поседи, својина, такође не постоје, већ све припада свакоме, односно ономе ко чега може да се домогне. А ко се први домогне нечега то је у његовом власништву онолико дуго колико сам успе да га задржи.

Једино правило које влада је „циљ оправдава средства“. Људи су у оваквом стању приморани на борбу што ради остварења својих циљева, што ради очувања властите безбедности, а како је у оваквом стању немогуће постићи трајну безбедност и сигурност, напетост и борба међу припадницима људског рода вечито трају.

2. О природним законима и уговорима

Човекову природу једним делом чине његове страсти (афекти) а другим делом његов разум. Оно што мотивише људе у преддруштвеном стању да изађу из природног стања и склопе друштвени уговор јесу: страх од смрти, жеља за стварима које би чиниле удобан живот и нада да те ствари могу постићи својим радом. Ове страсти су главни мотиви за склапања уговора, а разум је тај који одобрава жељу за постизањем мира.

Сваки човек одмах по рођењу има природно право (*jus naturale*). Природно право је право на све. На пример уколико неко хоће да нас убије, ми имамо право да се бранимо на било који начин ради очувања властитог живота, па чак и да починимо убиство.

Право се састоји у слободи сваког човека да користи своју снагу како жели у циљу очувања властитог живота и да чини све што према свом разуму буде сматрао најбољим средством за то, док закон обавезује на чињење или уздржавање од чињења (нпр. очување личног живота и употребљавања оних средстава за његово очување, која човек сматра најбољим за њега). А под слободом у преддруштвеном стању, Хобс подразумева одсуство свих спољашњих препрека за чињење онога што се жели. Људи имају слободу да бирају средства за остварење својих циљева али не и слободу да бирају циљеве. Шта чове-

ку одређује његове циљеве? Одакле му циљеви? Човеку циљеве одређују његове жеље и његови нагони, и човек при одабиру циљева нема слободу избора.

Природни закон (*lex naturalis*) јесте пропис или опште правило које се сазнаје разумом. Према природном закону човеку је забрањено да чини оно што је штетно по његов живот или што му одузима средства за очување живота. Забрањено му је да одустаје од чињења онога што сматра најбољим средством за очување живота. У свом делу *Левијатан*, Хобс наводи 19 природних закона. Ми се овде бавимо првим, другим и трећим природним законом.

Први од ова три природна закона гласи да човек треба да тежи миру све док се нада да га може постићи, а уколико га не може постићи, онда сме тражити и користити сву помоћ и предности рата. Из првог, основног природног закона изведен је други природни закон, да човек треба да буде вољан ако су вољни и други и ако то сматра нужним за мир и своју самоодбрану, да одложи своје право на све и да се задовољи са онолико слободе према другима колико је другима слободе спреман да допусти према самом себи. Трећи природни закон наређује поштовање склопљених споразума. Право се према закону односи као слобода према обавези.

Право је могуће одложити. Одложити своје право значи лишити се слободе да спречимо неког другог у коришћењу сопственог права. Такође, сем могућности да право одложи, човек има могућност и да напусти право. Право се може напустити или одустајањем од њега или његовим преношењем на неког другог. При одустајању од права ми не маримо ко ће од нашег одустајања имати користи, док при преношењу права на неког другог, ми тој другој особи препуштамо корист. Уколико пренесемо своје право на неког другог човека или групу људи, ми тиме дајемо њему/њима да користе то право. Тиме постајемо

обавезни (везани) да га/их не спречавамо да користе то право, тј. да извлаче корист од тога што смо им ми доделили то право. Када бисмо спречавали оног коме смо пренели право да користи то право, чинили бисмо неправо/повреду. Нико се не може одрећи права да се брани уколико га неко напада и стреми да му одузме живот. Крајњим циљем и мотивом због кога људи напуштају своје право на све и због кога преносе своје право на неког, јесте тај што живот у страху од насилне смрти од руке другог човека или групе људи, и средства за очување властитог живота постају терет самом човеку.

3. Друштвени уговор и његове карактеристике

Уговор представља узајамно преношење права. На самом почетку дела у коме Хобс говори о уговору, он наглашава да постоји разлика између преношења права на нешто и преношења, или предавања (испоручивања) нечега. Он ту наводи пример куповине и продаје, при чему се предајом новца преноси и право. Исти је случај са разменом добара и земље. Ту са предавањем ствари истовремено имамо и пренос права. Али се ствар може и испоручити и касније а право пре тога предати. У овом случају, овај договор се назива пактом или споразумом. Постоји и трећи начин за склапање уговора: уколико преношење права није узајамно, него га једна особа преноси ради стицања доброг гласа или да би стекла пријатељство, услугу или у нади да ће бити награђен на оном свету, онда то није уговор него поклон, дар, милост.

Знакови уговора су или изричито или изведени. Изричито знаци су изговорене речи за које се јасно зна шта значе. Оне могу да се односе на прошло, садашње и будуће време. То су речи као што су: дајем,

додељујем, хоћу да ово буде твоје (у садашњости), или дао сам, доделио сам, које се односе на прошлост. Оне речи које се односе на будућност као што су: даћу, доделићу итд., зову се обећања. Изведени знаци уговора могу бити последица речи, последица ћутања, последица радњи или уздржавања од радњи.

Што се тиче споразума, о коме је малопре било речи, он је неважећи, уколико се уговарачи обавезују само речима да ће се придржавати датог уговора. Све док не постоји принудна сила за обе стране, односно, ауторитет који ће обе стране приморати да се придржавају „дате речи“, све дотле је споразум невредан. Споразум се не може склопити са животињама јер оне не разумеју људски језик из чега следи да не могу прихватити било какво преношење права, нити могу пренети било које право на неког другог, а без узајамног прихватања се не може склопити договор. Споразум се не може склопити ни са Богом, сем преко неког, како Хобс каже „натприродног откровења“.

4. О склапању друштвеног уговора и стварању државне заједнице

Међусобним склапањем споразума људи се удружују и своја права преносе ономе ко ће владати државом, и овај тренутак склапања споразума код Хобса представља један чин. Дакле, склапањем споразума настаје држава. Истовремено људи који између себе склапају споразум постају поданици а онај човек (они људи) коме људи поверавају све своје моћи и сву своју снагу постаје суверен. Суверен представља јединствену вољу народа и сваког појединца понаособ, и он је тај који бира средства која сматра најбољим за обезбеђивање мира и сигурности поданика. Суверен се бира већином гласова и они који су у мањини морају да поштују гласове већине. Оног

тренутка када људи прихвате да гласају, тиме дају на знање (дају прећутну сагласност) да ће поштовати гласове већине.

Након склапања уговора, поданици немају право да мењају облик владавине нити да раскидају склопљени споразум, а од тренутка када је склопљен споразум, суверен има обавезу да испуни главни циљ оснивања државе - обезбеђивање мира и сигурности.

Суверен није потписник споразума због тога што је он гарант да ће уговор бити испуњен. У супротном, суверен не би био гарант испуњења уговора, не би ни дошло до преласка у друштвено стање. Наиме, бирање суверена је људима једина шанса да остваре мир и сигурност, па с тога он мора бити гарант испуњења уговора.

Поданици немају права да се буне против одлука које суверен донесе зато што би то била неправда. Хобс говори како и суверен може погрешити и он тиме чини неправду према Богу. На пример, уколико се ухапси неко ко је недужан тиме није начињена неправда према самом том човеку - јер суверен, као неко ко је изнад својих поданика и носилац воље народа, мора радити све што сматра потребним за очување мира и безбедности - већ је начињена неправда према Богу.

У држави, слобода људи која у природном стању није била ограничена постаје ограничена законима, који регулишу радње и обавезе људи. Слобода се сада састоји у ономе што законом није прописано.

„(...)SLOBODAN je onaj tko u onome što je po svojoj snazi i umu sposoban činiti, nije spriječen da čini to za što ima volju.“

(HOBBS, 2004, 146)

Што се тиче обавезе поданика према суверену, поданик је дужан да извршава она наређења која се тичу испуњења циља државе због чега је суверену и

додељена власт, а наређења која излазе ван ових оквира, поданик није дужан испуњавати.

Образовање које ће имати поданици такође одређује суверен и има право да забрани она учења која сматра штетним, односно која би се супротстављала остварењу основног циља због којег држава основана.

Уколико дође до рата са неком другом државом, поданици под одређеним околностима могу одбити да ратују. Ако су се поданици добровољно пријавили за одлазак у рат или су плаћени за то, у том случају они не могу одбити да ратују. Али уколико постоји неко ко ће их заменити на бојном пољу имају могућност неодласка у рат. Такође, поданици не смеју напустити ратиште док им старешина то не дозволи.

Према начину владања државом Хобс разликује три врсте уређења државне заједнице: монархију, где је на челу државе само један човек – монарх, затим аристократију – владавину мањине, и демократију – владавину народа. Он сматра да је монархистичко уређење најбоље уређење државе, с обзиром на то да ту постоји један човек који доноси одлуке (јединствена воља).

5. Оправдана побуна?

Побуна, отпор поданика, оправдана је од оног момента којем суверен више није у стању да обавља функцију због које је првобитно изабран а то је функција заштите живота својих поданика. Уколико суверен више не испуњава своју дужност поданици према природном закону имају право да бране свој живот и сигурност. Такође, уколико је суверен поражен од стране другог суверена, поданици постају поданици тог другог суверена. Поданици више не дугују послушност суверену који губи моћ, јер престаје његова суверена власт.

Још је битно напоменути да уколико се суверен одрекне своје власти у своје име и име својих наследника, или уколико умре без познатих наследника, а да претходно није именовao никог као свог наследника, поданици се враћају у природно стање.

Закључак

Томас Хобс је своју теорију преддруштвеног стања људи и преласка у друштвено стање, односно, стварања државне заједнице, извео из својих разматрања и запажања о човековој природи и његовим афектима. Његова теорија природног стања и друштвеног уговора је свакако значајна у историји политичких теорија. Без обзира на то што је већина премиса обојена бурним временом у коме је Хобс живео, она се оправдано сматра релевантном теоријом. Ова концепција има тешкоћа али се она свакако може сматрати једнако битном као и политичке теорије Џона Лока и Жана Жака Русоа. Једна од тешкоћа Хобсове теорије је у томе што је у његовој теорији тренутак склапања друштвеног уговора уједно и стварање државне заједнице и тренутак стварања народа (поданика), а и бирања суверена. Дакле све то представља један чин. Према томе могло би се поставити питање: Зашто су људи који су у мањини са бројем гласова приликом бирања суверена, у обавези да поштују гласове већине? Они заправо ничим нису обавезани да то чине.

Литература

Hobs, Tomas (2004) *Levijatan*, preveo Borislav Mikulić, izdavač Naklada Jesenski i Turk, Zagreb

Nevena Nikolić

HOBBS: ABOUT NATURAL STATE AND SOCIAL CONTRACT

Abstract. In this paper we will deal with the topic of natural state and social contract, which Tomas Hobbs described in his work *Leviathan*. I discuss the motives which inspire people to make social contract and step out of the natural state. I also speak about natural laws, the nature of the social contract that has been made, about who is sovereign, and for what reason he can not participate in concluding of a social contract. Also, there is a question about whether a sovereign can do injustice, and, in the end, whether the insurrection is justified, and if the answer is yes, what are the circumstances in which it is justified.

Keywords: Hobbes, social contract, Leviathan, natural state

Наталија Станковић, Филозофски факултет

